

Az alternatív iskolák helyzetének változása a rendszerváltástól napjainkig

A tanulmány keretében az alternatív pedagógiai program szerint működő iskolák működését szabályozó jogi dokumentumok – a közoktatási, illetve köznevelési törvény, a Nemzeti alaptantervek, a kerettantervi rendeletek és a nyilvántartott kerettantervek jegyzékeinek – elemzésével arra kerestük a választ, hogy az 1985-ös közoktatási törvény óta hogyan változtak az alternatív iskolák működésének feltételei, milyen oktatáspolitikai tendenciák azonosíthatók, és milyen hatással voltak ezek a változások az alternatív oktatásra és a pluralizmusra a magyar oktatásügyben.

Bevezetés

Az alternativitás és a pluralizmus közoktatásbeli megjelenésének kezdetét illetően megoszlanak a vélemények, annál is inkább, mivel az alternativitás látens és egyben illegitim létezése – az alternatív megoldások és módszerek autonóm pedagógusokon keresztül beszivárgása a pedagógiai praxisba – (Mihály 1999a) korábbra tehető, mint tényleges megjelenése a közoktatásban. Az 1976-os *Pedagógiai Lexikon* az alternatív pedagógia és alternatív iskola szócikkeket még nem tartalmazza, a korszak tantárgyi és iskolakísérleteit pedig ekkor még nem sorolták az alternatív pedagógiai megoldásokhoz (Báthory, 2001; Langerné Buchwald, 2017), függetlenül attól, hogy ezek alapozták meg a későbbi alternatív pedagógiák és iskolák létrejöttét, és fontos szerepet játszottak a 80-as évek alternatív pedagógiai mozgalmában (Mihály, 1989; Kozma, 1990, 2009; Báthory, 2001). Az alternativitás legitimációja szempontjából a megjelenésének és elterjedésének folyamatában mérföldkőnek tekinthető az 1985-ös közoktatási törvény, mely legalizálta az akkori hivatalos, szocialista ideológiai alapú (Mihály, 1999) pedagógiától eltérő kísérleti és/vagy alternatív pedagógiákat és iskolákat (Báthory, 2001). Az azóta eltelt időszakban többször változott az oktatás, ezen belül az alternatív iskolák működésének jogszabályi háttere: a közoktatási törvény, amely mára köznevelési törvény lett; a tartalmi szabályozás szintjén megjelent a Nemzeti alaptanterv, mely szintén több alkalommal módosult; a 2000-es évek elején pedig a Nemzeti alaptanterv mellett a kerettantervi szabályozás is életbe lépett, amely szintén változott az azóta eltelt időszakban. Emellett jelentős fordulat történt az iskolák fenntartását illetően is, amely érintette az alternatív program szerint működő iskolákat is, valamint folyamatosan módosult a nem állami fenntartású alternatív iskolák állami költségvetési támogatása is.

Az alternatív pedagógiai programú iskolák működését szabályozó jogi dokumentumok – az 1993. évi közoktatási és a 2011. évi köznevelési törvény és módosításai, a Nemzeti alaptantervek (1995, 2003, 2007 és 2012), a 2000., 2004., 2006. és 2012. évi kerettantervi szabályozást érintő rendeletek és a jóváhagyott kerettantervek jegyzékeinek

– elemzésével arra kerestük a választ, hogy az 1985-ös közoktatási törvény óta hogyan változtak az alternatív iskolák működésének feltételei, milyen oktatáspolitikai tendenciák azonosíthatók a változások tükrében és milyen hatással voltak ezek az alternatív oktatásra és a pluralizmusra a magyar oktatásügyben. Az elemzés fókuszában az iskolafenntartást, az alternatív iskolák finanszírozását, valamint a tartalmi szabályozást érintő jogszabályi változások álltak.

Az alternatív iskolák számának vizsgálata során több forrásból dolgoztunk. Egyrészt vizsgáltuk a *Magániskolák Almanachját* az 1993–2001 közötti időszakra nézve, továbbá a kerettantervek jegyzékeit, valamint a pedagógiai szakirodalmon belül a hazai alternatív iskolák, koncepciók áttekintésére és bemutatására vállalkozó, átfogó jellegű könyveket, amelyek így egy adott időszakra nézve pillanatképet tudnak adni arról, hogy mely alternatív iskolákat, koncepciókat és programokat tartottak számon a neveléstudományi, pedagógiai diskurzusban. Ennek megfelelően három kötet képezi a vizsgálat tárgyát: az 1990-es évek közepére vonatkozóan Kereszty Zsuzsa és T. Hajabács Ilona (1995) szerkesztésében megjelent *Több út. Alternativitás az iskola első éveiben* című könyv, az ezredforduló idejéből a Horn Gábor és munkatársai (1999) által szerkesztett *Süss fel nap. Alternatív óvodák, iskolák Magyarországon*, valamint a következő évtized tekintetében a Klein Sándor és Soponyai Dóra (2011) szerkesztésében megjelent *A tanulás szabadsága Magyarországon. Alternatív pedagógiai irányzatok, iskolák, tanárok, tantárgyak* című kötet.

A kutatás során az alternatív iskolákat két dimenzió mentén ragadjuk meg: egyfelől a pedagógiai program szerinti alternativitás, másfelől pedig a fenntartói alternativitás mentén (vö. Bodonyi, 2012), mely két dimenzió között nagy az átfedés, de mégsem teljes. Bár az alternatív pedagógiai programot használó iskolák jelentős része a fenntartás szempontjából is alternatívnak tekinthető, azaz nem az állam, hanem egyház, alapítvány vagy magánszemély a fenntartója, mégis vannak köztük olyanok is, amelyek állami fenntartásúak vagy állami fenntartású iskolák alternatív tagozataiként működnek, a nem állami fenntartású iskolák esetében pedig a fenntartói alternativitás nem minden esetben párosul pedagógiai program szerinti alternativitással is.

Az alternatív iskolákat érintő jogi szabályozások változása

Az alternatív iskolákat érintő jogi szabályozások alapján véve két csoportba sorolhatók. Egy részük az iskolák működési feltételeit – a fenntartást és a finanszírozást – szabályozza, másik részük az iskolákban folyó pedagógiai munka tartalmi kereteit határozza meg. A továbbiakban az alternatív iskolák jogi szabályozásának változását ezen két dimenzió mentén vizsgáljuk az őket érintő jogszabályok, törvények és rendeletek tükrében.

Az alternatív iskolák fenntartását és finanszírozását érintő változások

Azt követően, hogy az 1985-ös közoktatási törvény legalizálta a hagyományos pedagógiától és iskolától eltérő tantárgyi és iskolakísérletek, valamint az alternatív iskolák működését, az iskolafenntartás szempontjából az 1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról megszüntette az állam monopolhelyzetét az iskolafenntartás területén, és lehetővé tette egyházi jogi személy számára is oktatási-nevelési intézmény alapítását és fenntartását. Az 1993. évi közoktatási törvény az iskolafenntartásra jogosultak körét tovább bővítette, így közoktatási intézményt ettől kezdődően az állam, az önkormányzatok és az egyházak mellett „jogi személyiséggel rendelkező gazdálkodó szervezet, alapítvány, egyesület és más jogi személy, továbbá

természetes személy egyéni vállalkozóként alapíthat és tarthat fenn”, valamint deklarálta, hogy az államnak biztosítania kell a jogi keretek megteremtésével a nem állami és önkormányzati iskolák létrejöttét is. Ennek hatására a 90-es években az alternatív iskolák egy része önkormányzati fenntartású intézmény lett, egy részük pedig alapítványi vagy magániskola.

Az iskolafenntartás vonatkozásában a 2011. évi köznevelési törvény hozott jelentős változást, de ez csak azokat az alternatív iskolákat érintette, amelyek önkormányzati fenntartásban voltak, a nemzetiségi önkormányzatok kivételével ugyanis az önkormányzatok helyett az állam vette át az iskolafenntartó szerepét. Emellett azonban továbbra is meghagyta a lehetőséget az egyházak, valamint egyesület, szervezet vagy természetes személy számára, hogy iskolát alapítsanak és tartsanak fenn, és „magán köznevelési intézmény” kategóriába sorolta az utóbbiak által alapított iskolákat.

Az oktatás finanszírozásának elvei ellenben jelentősebb változáson mentek keresztül annak ellenére, hogy az az elv változatlanul maradt, hogy az állam a nem állami, hanem egyéb fenntartású intézmények számára is nyújt költségvetési támogatást a közoktatási/köznevelési feladat ellátáshoz. Az 1993-as közoktatási törvény értelmében a közoktatás finanszírozása kétpólusúvá vált, és az iskolák működésének fedezetét az állami költségvetés és a fenntartó hozzájárulása közösen biztosították, ami egyéb forrásokkal is kiegészülhetett, mint a tanuló által igénybe vett szolgáltatás díja vagy a közoktatási intézmény más saját bevétele. Az állami költségvetési támogatás azonban csak azoknak a nem önkormányzati vagy állami fenntartású intézményeknek járt, amelyek rendelkeztek közoktatási megállapodással. Így a közoktatási megállapodás megléte feltétele volt a támogatásnak, melynek megszerzése sok esetben problémát jelentett az alapítványi és magániskolák számára, mivel a helyi önkormányzatok, konkurenciát látva a magániskolákban, gyakran nem kötötték meg velük a megállapodást. Ebben az esetben a minisztérium ideiglenes szerződést kötött a fenntartókkal, mely csak átmenetileg biztosította az állami támogatás meglétét (Várhegyi, 1997). A költségvetési hozzájárulás összegének vonatkozásában a törvény meghatározta, hogy annak biztosítania kell az iskola pedagógiai alapszolgáltatása ellátásához és a feladatellátáshoz szükséges pedagógusok és egyéb alkalmazottak illetményét, pótlékait és ezek járulékait.

Az 1993. évi közoktatási törvény módosítása (1996) változtatott az alapítványi és magániskolák szempontjából hátrányos gyakorlaton azzal, hogy kimondta: az állam által nyújtott költségvetési támogatás fenntartótól függetlenül a tanulói létszám és az ellátott feladata alapján megállapított normatív költségvetési hozzájárulás, ami a nem állami és nem önkormányzati fenntartású iskolák esetében sem lehet kevesebb, mint az önkormányzati fenntartású iskoláknak megállapított normatív hozzájárulás. Emellett a nem állami és nem önkormányzati fenntartású közoktatási intézmény is részesülhet kiegészítő anyagi támogatásban, amennyiben állami, illetve önkormányzati feladatot lát el. Ebben az esetben azonban a nevelésnek és oktatásnak a tanulók számára ingyenesnek kellett lennie, így a magániskolák csak akkor kérhettek a szülőtől anyagi hozzájárulást a szolgáltatásért, ha nem volt közoktatási megállapodásuk (Várhegyi, 1997).

Az 1993. évi közoktatási törvény módosítása (1996) változtatott az alapítványi és magániskolák szempontjából hátrányos gyakorlaton azzal, hogy kimondta: az állam által nyújtott költségvetési támogatás fenntartótól függetlenül a tanulói létszám és az ellátott feladata alapján megállapított normatív költségvetési hozzájárulás, ami a nem állami és nem önkormányzati fenntartású iskolák esetében sem lehet kevesebb, mint az önkormányzati fenntartású iskoláknak megállapított normatív hozzájárulás. Emellett a nem állami és nem önkormányzati fenntartású közoktatási intézmény is részesülhet kiegészítő anyagi támogatásban, amennyiben állami, illetve önkormányzati feladatot lát el. Ebben az esetben azonban a nevelésnek és oktatásnak a tanulók számára ingyenesnek kellett lennie, így a magániskolák csak akkor kérhettek a szülőtől anyagi hozzájárulást a szolgáltatásért, ha nem volt közoktatási megállapodásuk (Várhegyi, 1997). Polónyi (2004) azonban arra is felhívja figyelmet az állami támogatás mértéke kapcsán, hogy az egyházi iskolák a fenti támogatáson túlmenően további kiegészítő normatív támogatásban részesültek, míg a nem egyházi magánintézmények nem.

A 2011. évi nemzeti köznevelési törvény alapján véve nem módosította az állami költségvetési támogatáson, fenntartói finanszírozáson, valamint az esetleges tanulói szolgáltatási díjakon, tandíjon és az intézmény más bevételein alapuló finanszírozási rendszert. Jelentős változásnak tekinthető azonban, hogy a volt önkormányzati iskolák állami intézményfenntartó központok általi fenntartásba vétele egyértelműen az állami finanszírozás előtérbe kerülését jelenti, hiszen az állami intézményfenntartó központok is az államtól kapják az iskolák fenntartásához szükséges anyagi fedezetet. További eltérés, hogy a köznevelési alapfeladat ellátásához a nem állami fenntartású iskolák számára biztosított költségvetési hozzájárulás a továbbiakban nem normatív alapú, hanem az intézményben pedagógus munkakörben foglalkoztatott, és a nevelő-oktató munkát közvetlenül segítők létszáma alapján megállapított, átlagbér-alapú támogatás lett. Ennek alapja azonban nem a nem állami fenntartású intézményben ténylegesen foglalkoztatottak létszáma, hanem az állami intézményfenntartó központ által fenntartott iskolákban a tanulói létszám alapján megállapított, állami köznevelési feladatellátás keretében foglalkoztatott pedagógusok és az oktató-nevelő munkát közvetlenül segítő munkakörben foglalkoztatottak után kifizetett személyi juttatások és járulékaik. Az 1993-as törvényhez képest további, az alternatív iskolákat többségét érintő negatív változást jelent, hogy míg a nemzetiségi önkormányzati és egyházi jogi személy által fenntartott iskolák működési támogatásra és kiegészítő támogatásra is jogosultak, addig a magánfenntartású iskolák nem, így az állami költségvetésből jelentősen kisebb mértékben részesülnek (Langerné Buchwald, 2019a).

Az alternatív iskolák pedagógiai munkáját érintő tartalmi szabályozás változása

Az iskolafenntartás és az iskolaműködés finanszírozásának változása mellett a rendszerváltást követően új rendszerű lett az oktatás tartalmi szabályozása is, és 1995-ben a tartalmi szabályozás első szintjeként életbe lépett a Nemzeti Alaptanterv. Az eredeti 1995-ös verzióban a tartalmi szabályozás következő szintje az iskola volt, melynek saját helyi pedagógiai programját és tantervét a NAT-ban meghatározottak alapján kellett kidolgozni. A helyi pedagógiai program és tanterv kidolgozását a kormány központi programkínálat kidolgozásával kívánta segíteni (Halász és Lannert, 1998). Ennek nyomán létrejött az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet Programfejlesztési Központja, melynek feladata az iskolák rendelkezésére álló tantervi adatbank feltöltése lett. A tantervi adatbankba azok a tantervek kerültek, melyeket az OKI a NAT-nak való megfelelés szempontjából minősített és megfelelőnek talált, így a nagyobb könyvkiadók tantervei, valamint az akkori alternatív iskolakoncepciók egy részének tantervei is, mint a Gáspár-féle szentlőrinci program, az Értékközvetítő és képességfejlesztő program,

a Humanisztikus kooperatív tanulás programja és a Loránd-féle komprehenzív iskola programjának első fele (Trencsényi, 20005). A kezdetben kétszintű szabályozás a konzervatív politikai fordulatot követően a NAT 2000-es módosításával háromszintűvé vált, és az iskoláknak a helyi tantervüket az oktatási miniszter által kiadott kerettanterv alapján kellett elkészíteniük. A 2003-as NAT-ban és annak 2007-es módosításában is azonban már külön szerepelt, hogy az alternatív iskolák a közoktatásról szóló 1993. évi törvény 131. § (1) bekezdése alapján kiadott kerettanterv alapján készítik el pedagógiai programjukat és annak részeként a helyi tantervüket, és alternatív kerettantervükben határozhatják meg „az általános szabályoktól eltérő, sajátos, az adott alternatív iskolában oktatott tananyagot, követelményeket, az állami vizsgákra való felkészítést, az alkalmazott építészeti előírásokat, eszközöket és felszereléseket, a minőségpolitika rendszerét, módszereit és eszközeit, a működő vezetési modellt, oktatásszervezést, az elfogadott pedagógus végzettséget és szakképzettséget”.

A minisztérium által javasolt kerettantervtől eltérő kerettantervek jóváhagyásának rendjét, valamint az alkalmazási és indítási engedélyezés rendjét a 2000. évi OM rendelet a kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szabályozta először, ezt követően pedig 2004-ben és 2006-ban került sor a kerettantervi szabályozás pluralizálására (Trencsényi, 2015). A 2004. évi OM rendelet a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről különbséget tett az alternatív kerettanterv jóváhagyása és a kerettantervi rendelet mellékletében a benyújtó hozzájárulásával ajánlott kerettantervként történő kihirdetése között. A kihirdetett kerettantervek a többi iskola számára is hozzáférhetők és a benyújtó külön engedélye nélkül alkalmazhatók voltak, míg a csak jóváhagyott tanterveket csak a benyújtó engedélyével lehetett más intézményben is alkalmazni. A kihirdetett alternatív kerettantervek számát tekintve a 2004-es rendelet melléklete az Oktatási Minisztérium kerettanterve mellett négy jóváhagyott és kihirdetett tantervet tartalmazott, melyek közül alternatívnak egy kerettanterv, a „Humanisztikus kooperatív tanulás az általános iskola 1–4. évfolyama számára készült kerettanterve” tekinthető. A 2006-os módosítás melléklete összesen nyolc jóváhagyott és kihirdetett kerettantervet tartalmazott, melyek közül három tekinthető alternatívnak: a Humanisztikus iskolaprogram, a Képességfejlesztő és értékörző kerettanterv és a magyar Waldorf-iskolák kerettanterve.

Az Oktatási Hivatal honlapján még jelenleg is elérhető a 2011. évi kerettantervi nyilvántartás, amely tartalmazza az összes kerettantervet, amelyek alapján abban az időszakban az ország közoktatási intézményei működtek. Így megtalálhatók a különböző évfolyamokra és iskolatípusokra az Oktatási Minisztérium és a különböző tankönyvkiadók által kidolgozott kerettantervek is, valamint az egyes iskolák, így az alternatív iskolák által kidolgozottak is. A 69 jóváhagyott kerettanterv közül azonban csak nyolc tekinthető a vizsgálatunk szempontjából alternatívnak, annak ellenére, hogy ezek a tantervek természetesen egymás alternatívái voltak. Ezek a Belvárosi Tanoda Alapítványi Gimnázium Alternatív Kerettanterve, a Képességfejlesztő és értékörző kerettanterv¹ általános iskola és középiskola számára, az Értékközvetítő és Képességfejlesztő Alternatív Program Kerettanterve általános iskola és középiskola számára, a Humanisztikus kooperatív tanulás általános iskolai kerettanterve 1–4. évfolyam számára, a magyar Waldorf-iskolák kerettanterve, a Digitális Középiskola – az interneten szervezett iskola alternatív kerettanterve, a Playschool általános iskolai kerettanterve és a Dobbantó szakiskolai kerettanterv.

Ezt követően a 2011. évi nemzeti köznevelési törvény foglalkozott újra a kerettantervi szabályozással, ezen belül az alternatív iskolák kerettanterveinek jóváhagyásával, amely megőrizte a lehetőséget, hogy az alternatív iskolák alternatív iskolai kerettanterveikben

¹ A Képességfejlesztő és értékörző kerettanterv előzménye és alapja az Értékközvetítő és képességfejlesztő program, és könnyített ÉKP-nek is szokás nevezni (a szerző megjegyzése).

határozassák meg az általános szabályoktól eltérő, sajátos elveiket. Az 1993-as közoktatási törvényben meghatározott területek továbbra is érvényben maradtak, de kiegészültek a tanulók számára előírt kötelező óraszámát, valamint a pedagógusok kötött és kötetlen munkaidejére vonatkozó szabályokat érintő elvekkel. A 2012-es, jelenleg is érvényben lévő kerettantervi rendelet értelmében a kerettanterveket elvben az Emberi Erőforrások Minisztériuma hagyja jóvá, gyakorlatban azonban az Eszterházy Károly Egyetem szakértője végzi ezt a feladatot, valamint a jóváhagyott kerettantervek is az Egyetem rendszerében vannak nyilvántartva.

Az újabb kerettantervi szabályozást követően a minisztérium egy központi kerettantervet ajánlott az iskolák számára, melytől az intézmények 10%-ban térhetnek el, valamint kidolgozták és jóváhagyták az alternatív kerettanterveket is. 2013-ban nyolc alternatív kerettanterv szerepelt a nyilvántartásban, a jelenleg nyilvántartott alternatív kerettantervek száma tíz, ha az iskolai oktatás különböző fokozataira készült alternatív kerettanterveket egy tantervnek számítjuk. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma által jelenleg jóváhagyott alternatív kerettanterv a szociális kompetenciák fejlesztésére épülő alternatív alapfokú kerettanterv általános iskolai intézmények számára, a Gyermek Ház kerettanterv az általános iskola és a középiskola számára, a Waldorf-iskolák kerettanterve, az AKG kerettanterve az általános és a középiskola számára, a Közgazdasági Politechnikum Gimnázium és Szakközépiskola *ILYENEK VAGYUNK* című alternatív kerettanterve, az Értékközvetítő és képességfejlesztő program általános és középiskolai kerettanterve, a kiemelt figyelmet igénylő, illetve különös bánásmódot igénylő – ún. ZK diákok számára készült általános és középiskolai kerettanterv, a Belvárosi Tanoda Alapítványi Gimnázium – A személyre szabott iskola – alternatív kerettanterve, a „Kürt Alapítványi Gimnázium) – A rád szabott iskola” kerettanterve, valamint a „Novus Gimnázium, Szakgimnázium és Alapfokú Művészeti Iskola kerettanterve”.

Elemelve a nyilvántartott kerettantervek jegyzékeit megállapítható, hogy a jóváhagyott alternatív kerettantervek száma jelentősen nem változott, maguk a jóváhagyott alternatív kerettantervek viszont igen. A kezdetektől fogva a Waldorf-iskolák és az Értékközvetítő és képességfejlesztő/értékközvetítő program kerettanterve van jelen a nyilvántartott tantervek között, a Humanisztikus kooperatív tanulás kerettanterve azonban már nem található. Újként jelent meg a Rogers Alapítvány által benyújtott kerettanterv a szociális kompetenciák fejlesztésére. A rendszerváltáskor alapított és ma is működő alternatív iskolák közül a 2011-es nyilvántartásba a Belvárosi Tanoda kerettanterve került be, majd a 2012. évi kerettantervi rendeletet követően jelent meg a Gyermek Ház, a Zöld Kakas Líceum, az AKG és az Alternatív Közgazdasági Politechnikum, a Kürt Alapítványi Gimnázium, valamint a Novus Gimnázium kerettanterve. Ez egyrészt jelzi, hogy a kerettanterv jóváhagyása a további működés feltételévé vált, másrészt már nincs különbség jóváhagyott és kihirdetett kerettanterv között. Ezen túlmenően vertikális bővülés figyelhető meg, mivel azok az alternatív iskolák, amelyek eddig csak általános iskolai (Gyermek Ház) vagy csak középiskolai (AKG) tagozattal rendelkeztek, működésüket kibővítették az eddig nem érintett tagozatra is, így a Gyermek Ház középiskolai tagozatra is, az AKG pedig általános iskolára is engedélyeztetett kerettantervet.

Ebben az időszakban új tendenciaként volt azonosítható az eddig tanulóközösségként működő Budapest School alternatív „iskola” szándéka a jóváhagyott alternatív kerettantervvel történő működés irányába azzal, hogy engedélyezésre benyújtotta kerettantervét az Emberi Erőforrások Minisztériumának. A magántanulói jogállás engedélyezésének változása miatt várható volt, hogy ez a tendencia folytatódni fog. Bár a 2019. április 15-én utoljára frissített nyilvántartásban még nem szerepelt, de az információk alapján a tavasz folyamán elfogadták a Budapest School Általános Iskola és Gimnázium alternatív kerettantervét, és ennek megfelelően feltételezhető volt, hogy szeptember 1-től alternatív iskolaként fog a továbbiakban működni (Langerné Buchwald, 2019b).

Az alternatív iskolák szempontjából azonban mozgalmas időszakot élünk jelenleg, így a kutatás folyamán, azzal párhuzamosan változás történt mind a nyilvántartott kerettantervek, mind a törvényi szabályozás területén is. A tanulmány írása közben nyújtották be és fogadták el a javaslatot a köznevelési törvény módosítására (2019), amelyhez az azt tárgyaló parlamenti bizottsági ülés során további kiegészítéseket fűztek, és szabályozták többek között az alternatív kerettantervek jóváhagyásával kapcsolatos előírásokat is. Ezen módosítás értelmében az eddigi szabályozástól eltér, hogy míg eddig az alternatív kerettanterv nyilvánítás feltételeként csak a kerettantervtől való minimálisan szükséges eltérés volt megadva (20%), addig ezt követően az iskolák közötti átjárhatóság és a továbbtanulás biztosítása érdekében 30%-ban maximalizálták az oktatási miniszter által kiadott központi kerettanterv tantárgyi struktúrájától való eltérés mértékét. Ezen kívül az alternatív kerettanterveknek a NAT-ban meghatározott tananyagtartalmakat az értékeléssel összhangban tanévenként két félévre bontva kell tartalmazniuk.

Jelen tanulmány írásakor azonban az alternatív kerettantervek kapcsán is újabb fejlemények történtek és kerültek nyilvánosságra kifejezetten a Budapest School alternatív kerettantervének akkreditációjára vonatkozóan. Eszerint bár az Emberi Erőforrások Minisztériuma valóban elfogadta a kerettantervet, a 2019. nyári köznevelési törvénymódosításban meghatározott új követelményeknek az alternatív iskolává válni kívánó tanulóközösség azonban már nem felelt meg², így az akkreditációt visszavonták.

2019 novemberében a szakképzési törvény módosító javaslatában egy, az alternatív iskolák egészét érintő újabb módosító javaslatot is benyújtottak és elfogadtak, melynek értelmében a köznevelési intézményekben az oktatásért felelős miniszter továbbra is

engedélyezheti az oktatás tartalmi részeire vonatkozó egyedi megoldásokat, és szintén az oktatásért felelős miniszter jogkörébe tartozik majd az intézmény nyilvántartásba vétele és a működési engedély kiadása, az azonban még nem tisztázott, hogy az egri Eszterházy Károly Egyetem szakértői szerepe ebben a folyamatban megmarad-e. Az engedélyezés

Az alternatív iskolák szempontjából azonban mozgalmas időszakot élünk jelenleg, így a kutatás folyamán, azzal párhuzamosan változás történt mind a nyilvántartott kerettantervek, mind a törvényi szabályozás területén is. A tanulmány írása közben nyújtották be és fogadták el a javaslatot a köznevelési törvény módosítására (2019), amelyhez az azt tárgyaló parlamenti bizottsági ülés során további kiegészítéseket fűztek, és szabályozták többek között az alternatív kerettantervek jóváhagyásával kapcsolatos előírásokat is. Ezen módosítás értelmében az eddigi szabályozástól eltér, hogy míg eddig az alternatív kerettanterv nyilvánítás feltételeként csak a kerettantervtől való minimálisan szükséges eltérés volt megadva (20%), addig ezt követően az iskolák közötti átjárhatóság és a továbbtanulás biztosítása érdekében 30%-ban maximalizálták az oktatási miniszter által kiadott központi kerettanterv tantárgyi struktúrájától való eltérés mértékét.

² https://hvg.hu/itthon/20191114_Nem_kapott_akkreditaciot_a_Prezialapito_iskolaja

feltétele viszont egyértelműen módosult a szeptember 1-ei állapothoz képest, igaz, ez pozitív irányban. Az állami kerettantervtől való eltérés 30%-ban történő maximalizálása megmaradt, de a törvényből kikerült az alternatív tantervek engedélyezésének feltételei közül az, hogy a NAT-ban meghatározott tananyagot az értékeléssel összhangban tanévenként két félévre bontva kell tartalmaznia a tantervnek.

A törvénymódosítás kapcsán érdemes kiemelni egyrészt, hogy a szövegezésből kikerült az „alternatív” kifejezés, és helyette „egyedi megoldások”-nak nevezik az eddig alternatívként számon tartott köznevelési intézményeket, programokat. Másrészt a módosítás értelmében megszűnnek a jelenleg még érvényben lévő alternatív kerettantervek is, és minden jelenleg alternatív programmal működő iskolának 2020 áprilisáig kezdeményeznie kell az engedélyeztetési eljárást. Abban az esetben, ha az intézmény az engedélyeztetést elmulasztja, vagy az engedélyt nem kapja meg, a működési engedélye a tanév végeztével hatályát veszti, így tovább nem működhet köznevelési intézményként. Ezen kívül tovább nehezíti az alternatív iskolák helyzetét, hogy míg eddig az alternatív iskolát képviselő hálózat és szervezet is benyújthatta alternatív kerettantervét jóváhagyásra, addig a módosító javaslat értelmében erre a továbbiakban csak az iskola fenntartója jogosult. Ez egyrészt hátrányosan érinti azokat a hálózatba szerveződött, vagy egy alternatív kerettantervet közösen benyújtó és használó alternatív iskolákat, mint a Waldorf-, az ÉKP-s és a szociális kompetenciák fejlesztésére jóváhagyott tantervet használó iskolák, mivel az ő esetükben minden intézménynek egyedileg kell engedélyeztetni a működésüket, másrészt pedig az alternatív kerettanterv engedélyezése is kizárólag az adott iskolára vonatkozóan fog zajlani, és nem a kerettantervre általában (Törvényjavaslat a szakképzésről, 2019). Így előfordulhat, hogy ugyanazt a kerettantervet az egyik intézményben engedélyezik, a másikban viszont nem.

A köznevelési törvény módosítása – mint ahogyan ezt a Budapest School esete is mutatja –, illetve a most benyújtott módosító javaslat egyértelműen korlátozza és korlátozni fogja az alternatív iskolák pedagógiai szabadságát, kiemelten a tananyag megválasztása, ütemezése és a tantárgyi struktúra kialakítása terén, és ellehetleníti azokat az intézményeket, amelyek nagyobb mértékben térnek el a jelenlegi központilag

---

A köznevelési törvény módosítása – mint ahogyan ezt a Budapest School esete is mutatja –, illetve a most benyújtott módosító javaslat egyértelműen korlátozza és korlátozni fogja az alternatív iskolák pedagógiai szabadságát, kiemelten a tananyag megválasztása, ütemezése és a tantárgyi struktúra kialakítása terén, és ellehetleníti azokat az intézményeket, amelyek nagyobb mértékben térnek el a jelenlegi központilag szabályozott intézményes neveléstől és oktatástól, így többek között a Waldorf-iskolákat is, melyek jelenleg a legelterjedtebbek a közoktatásban Magyarországon. Ezen kívül – mivel az engedélyeztetési eljárás díjmentes – az iskoláknak egyrészt újra elő kell teremniük annak anyagi fedezetét, illetve a hálózatba szerveződött iskolák esetében, míg eddig elegendő volt az eljárási díj egyszeri megfizetése, addig ezt a továbbiakban minden egyes intézménynek külön kell előteremtenie.

---

szabályozott intézményes neveléstől és oktatástól, így többek között a Waldorf-iskolákat is, melyek jelenleg a legelterjedtebbek a közoktatásban Magyarországon. Ezen kívül – mivel az engedélyeztetési eljárás díjköteles – az iskoláknak egyrészt újra elő kell teremniük annak anyagi fedezetét, illetve a hálózatba szerveződött iskolák esetében, míg eddig elegendő volt az eljárási díj egyszeri megfizetése, addig ezt a továbbiakban minden egyes intézménynek külön kell előteremtenie. Ez várhatóan vagy a szülői hozzájárulás mértékének növekedéséhez vezet, vagy az alternatív iskolák számának a csökkenéséhez, ha az iskola fenntartója nem tudja vállalni az engedélyeztetési költség megfizetését.

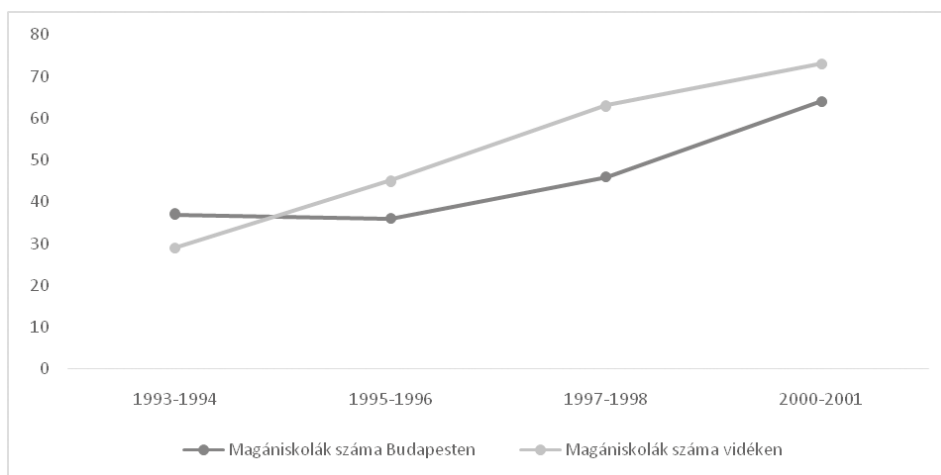
Az alternatív iskolák számának és az alternatív programok változatosságának alakulása a közoktatásban

Az alternatív iskolák számára és az alternatív programok sokszínűségére vonatkozóan nehéz pontos adatokat gyűjteni. A fellelhető adatok egy része fenntartói alternativitás szempontjából tartja nyilván az iskolákat (mint a *Magániskolák Almanachja*), egy részük pedig inkább a Magyarországon tetten érhető alternatív irányzatok felől közelíti meg a kérdést. Így a fenntartói szempontból alternatív, azaz magániskolák közé nem kerülnek be azok az alternatív program szerint működő iskolák és tagozatok, amelyek korábban önkormányzati, jelenleg állami fenntartásban vannak. Ilyenek többek között az Érték-közvetítő és képességfejlesztő programot használó iskolák, valamint az alternatív programmal működő Gyermek Háza és a Kincskereső Iskola, amelyek állami fenntartású iskola alternatív programmal működő tagozatai. A magyarországi alternatív irányzatokat vizsgáló és feltáró munkák ezzel szemben egyrészt a klasszikus reformpedagógiai irányzatok felől közelítik a kérdést, de nem tartanak nyilván adatokat az egyes alternatív programot alkalmazó iskolák számára vonatkozóan, a saját programú alternatív iskolák közül pedig a teljesség igénye nélkül emelnek be egyes kiválasztott alternatív iskolákat elemzésükbe, bemutatásukba. A jóváhagyott alternatív kerettantervek száma sem nyújt biztos támpontot az alternatív iskolák számának meghatározásához, mivel egy alternatív kerettantervet több iskola is használhat, illetve vannak olyan iskolák is, amelyek egyrészt önmeghatározásuk, másrészt pedagógiai hagyományaik alapján alternatívnek tekinthetők annak ellenére, hogy egyik alternatív kerettantervet sem használják. Mindezen nehézségek ellenére azonban kísérletet teszünk arra, hogy bemutassuk az alternatív iskolák számának alakulását és az iskolák által alkalmazott alternatív programok változását a rendszerváltástól napjainkig.

Alapítványi és magániskolák 1993–2001 között

A *Magániskolák Almanachja* az 1993–1994 (Várhegyi, 1993), az 1995–1996 (Várhegyi, 1994), az 1997–1998 (Várhegyi, 1996) és egy tanév kihagyással a 2000–2001-es tanévvel (Bak és Kocsis, 2000) kapcsolatban tartalmaz adatokat és információkat a budapesti és vidéki, magán és alapítványi fenntartású óvodák, elemi iskolák, középiskolák, szakmai iskolák és főiskolák vonatkozásában. Az *Almanach* egyrészt címjegyzéket, valamint a legtöbb iskola esetében információkat – általános tudnivalókat, pedagógiai elveket és sajátosságokat, a szülőket terhelő költségeket és felvételi tudnivalókat – közöl. Az adatgyűjtés önkéntes alapon zajlott, tehát nem feltétlenül tartalmaz minden, az adott tanévben működő alapítványi és magánfenntartású iskolát, illetve nem található minden esetben részletes információ az iskoláról. Ennek ellenére az adatokat alkalmasak találtuk arra, hogy következtetéseket tudjunk levonni az alapítványi és magánfenntartású, valamint az alternatív programmal működő iskolák számának alakulására vonatkozóan.

Az 1993–2001 közötti időszakban az alapítványi és magániskolák számát tekintve (1. diagram) egyértelmű emelkedés mutatható ki mind Budapesten, mind vidéken. Budapesten 37-ről 64-re emelkedett az iskolák száma, vidéken 29-ről 73-ra. Az emelkedés Budapesten és vidéken egyaránt az 1997 és 2001 közötti időszakban volt a legintenzívebb, vidéken azonban magasabb, 2,5-szeres arányú volt, mint Budapesten (1,7-szeres). Tovább árnyalja a helyzetet, hogy a vidéki iskolák közül egy, amit az elemzésnél egy intézményként kezeltünk, országosan 41 tagiskolával rendelkezett a 2000–2001-es tanévben, ezek azonban inkább képzési helyként értelmezhetők és nem iskolaként. Ha Budapest és vidék vonatkozásában vizsgáljuk az iskolák számát, akkor látható, hogy csak Budapesten majdnem annyi intézmény van, mint vidéken összességében, ami az alapítványi és magániskolák földrajzi elhelyezkedésének vonatkozásában erőteljes fővárosi centralizációra utal már a kezdeti időszakban, ami a későbbiekben is fennmarad (vö. Langerné Buchwald, 2017).

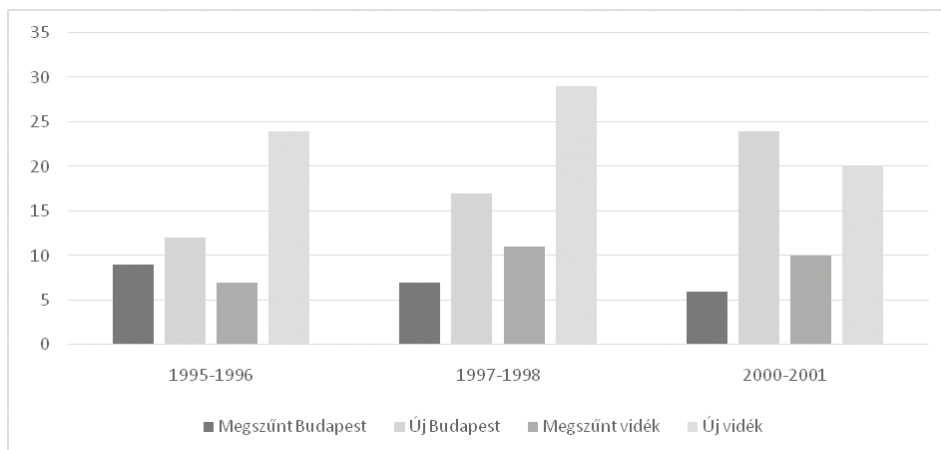
1. diagram. Az alapítványi és magániskolák száma 1993 és 2001 között Budapesten és vidéken

A vidéki alapítványi és magániskolák az elhelyezkedést tekintve a 2000–2001-es tanévben 42 településen található, melyből 11 Pest megyében van, négy Komárom-Esztergom megyében és Bács-Kiskun megyében, három-három város Somogy, Veszprém, Fejér és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, két-két település Győr-Moson-Sopron és Heves megyében van, valamint Baranya, Csongrád, Hajdú-Bihar, Békés, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna és Zala megyében egy-egy településen található, jellemzően a megyeközpontokban és a nagyobb városokban. Nincs alapítványi és magániskola ebben az időszakban Vas és Nógrád megyében.

Az *Almanach* a külföldi és nemzetközi iskolákat is nyilvántartotta. Itt még jelentősebb eltérés mutatkozik meg Budapest és a vidék között. Budapesten az 1993–1994-es tanévben három külföldi iskola működött, és számuk a 2000–2001-es tanévre tízre emelkedett, amelynek fele nemzetközi iskola volt. Vidéken az első nemzetközi iskolát az 1997–1998-as tanévben alapították Székesfehérváron, a 2000–2001-es tanévben pedig még egy nemzetközi iskola indult Budapest agglomerációjában, Diósdon, aminek az esetében a „vidék” mint elhelyezkedés megkérdőjelezhető.

Az alapítványi és magániskolák számának változását vizsgálva (2. diagram) megállapítható volt, hogy bár a számuk emelkedett, mégis voltak olyan intézmények, amelyek a vizsgált időszak alatt megszűntek vagy elnevezésük megváltozott, de minden tanévben

több új iskolát alapítottak, mint amennyi megszűnt. A megszűnt intézmények számát tekintve látható, hogy Budapesten a 2000–2001-es tanévig csökkent a megszűnő iskolák száma, az új iskolák alapítása pedig nőtt, míg vidéken az 1997–1998-as tanévben szűnt meg a legtöbb intézmény, viszont ebben a tanévben alapították a legtöbbet is.

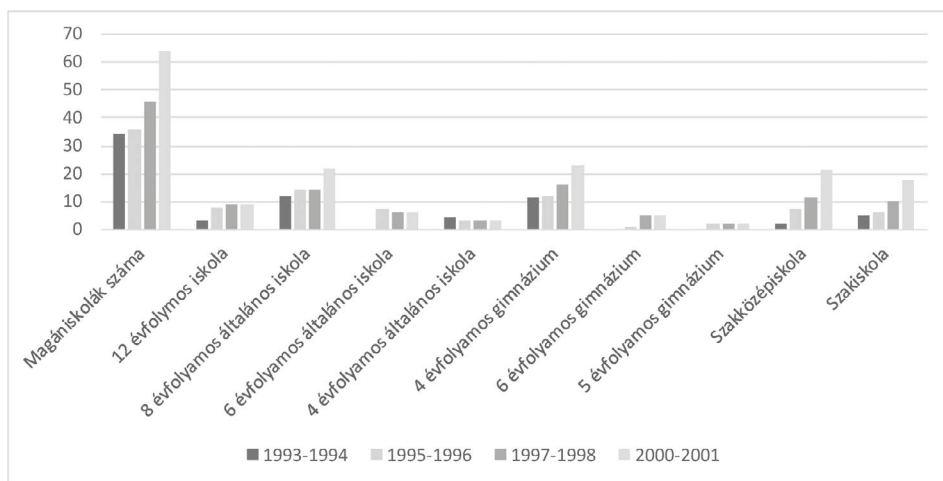

2. diagram. Az alapítványi és magániskolák számának változása az intézmény megszűnése és új intézmény alapítása dimenziók mentén

Az alapítványi és magániskolák típusai 1993–2011 között

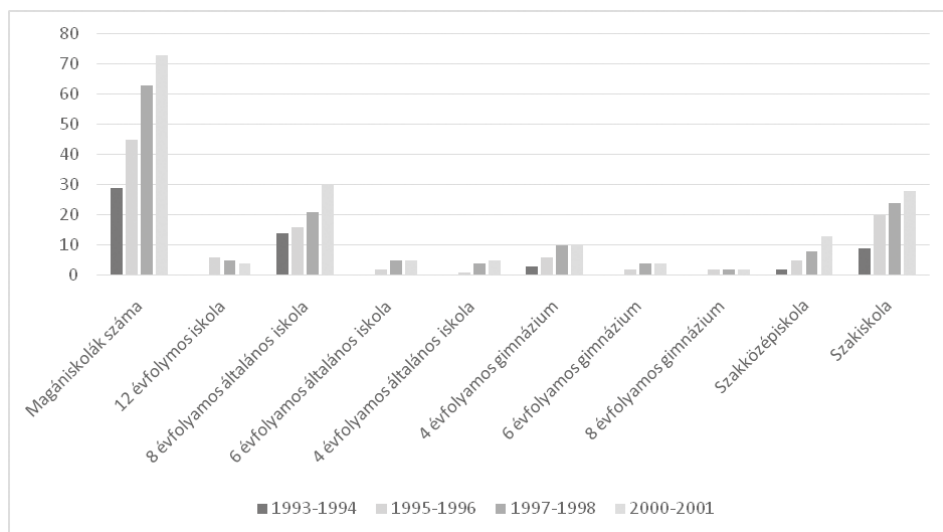
Az alapítványi és magániskolák típusát, az általuk indított tagozatokat tekintve változatos kép tárul elénk a vizsgált időszakban, mivel egy iskola jellemzően többféle képzési típust és tagozatot kínált. Budapesten (3. diagram) a 12 évfolyamos iskolák esetében a vizsgált időszakban enyhe emelkedés volt tapasztalható, a 4 és 6 évfolyamos általános iskolai tagozat száma viszont enyhén csökkent, az 5 évfolyamos képzést kínáló gimnáziumok száma pedig változatlan maradt. Jelentősebb emelkedés mutatható ki a 8 évfolyamos általános iskola és a 4 évfolyamos gimnáziumi képzés esetében, ami alapján arra lehet következtetni, hogy az iskola- és képzési szerkezetet 4+8-as vagy 6+6-os szerkezetre kezdetben módosítani akaró szándék nem felelt meg a szülői elvárásoknak, ezért – feltételezhetően a jobb átjárhatóság és az oktatási rendszerrel való kompatibilitás miatt – inkább a meglévő, hagyományos 8+4 éves képzési struktúrát részesítették előnyben a továbbiakban.

Szintén nagymértékű a növekedés a szakmát adó képzések területén, ahol a szakközépiskolai képzések esetében 10-szeres, a szakiskolai képzések esetében pedig ötszörös emelkedés volt 1993 és 2001 között.

3. diagram. Az alapítványi és magániskolák típusai és az általuk indított tagozatok száma 1993–2001 között Budapesten

Vidéken eltérő módon alakult az iskolatípusok és tagozatok aránya a vizsgált időszakban (4. diagram). Az adatok alapján látható, hogy míg a 12 évfolyamos iskolák száma csökkent, addig jelentős mértékben nőtt a 8 évfolyamos iskoláké, valamint enyhén emelkedett a 6 évfolyamos és 4 évfolyamos általános iskolai tagozattal rendelkező intézmények száma is. Ezen kívül nőtt a 4 és a 6 évfolyamos gimnáziumok száma is, illetve míg Budapesten nem volt 8 évfolyamos gimnáziumi képzés, addig vidéken volt, és számuk megjelenésüket követően állandó maradt. A szakközépiskolai és szakiskolai képzések esetében vidéken is hasonlóan magas emelkedés volt kimutatható, mint Budapesten. A szakközépiskolai képzések száma 1993 és 2001 között 6,5-szeresére emelkedett, míg a szakiskolai képzéseké a háromszorosára nőtt.

4. diagram. Az alapítványi és magániskolák típusai és az általuk indított tagozatok száma 1993–2001 között vidéken

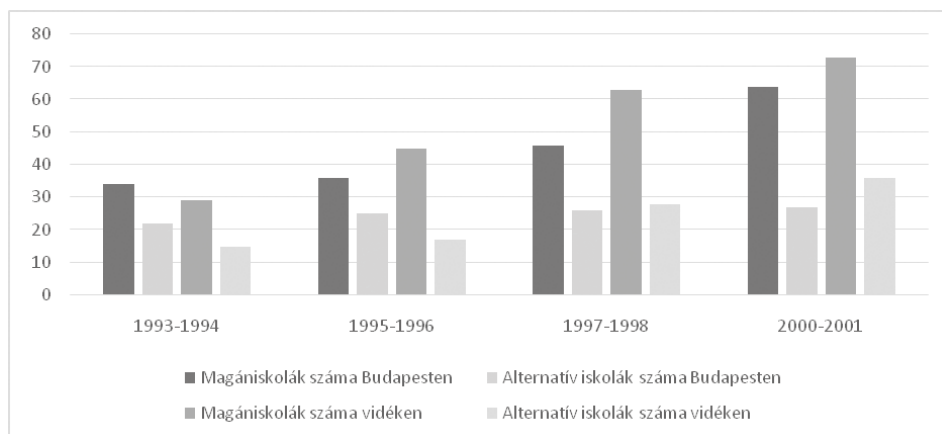
Az egyes iskolák által kínált tagozatokat és képzéseket vizsgálva megállapítható volt, hogy a már meglévő alapítványi és magániskolák képzési kínálatukat vagy bővítették, vagy megtartották, olyan esetre nem volt példa, hogy egy intézmény tagozatot szüntetett volna meg.

Az alternatív programmal működő alapítványi és magániskolák száma 1993–2001 között

Az alapítványi és magániskolák számának vizsgálata mellett célunk volt az alternatív iskolák számának feltárása is. A *Magániskolák Almanachjában* az intézmények felsorolása mellett a pedagógiai elvekről is olvashatunk tájékoztatót azoknak az iskoláknak az esetében, amelyek erről információt adtak, így lehetőség volt arra, hogy bizonyos mértékben képet kapjunk arról, hogy az alapítványi vagy magániskolák között milyen arányban képviseltetik magukat az alternatív programmal működő iskolák. Az azonosítás során az iskolák által nyilvánosságra hozott információkat elemeztük tartalomelemzés módszerével, és az alternatív fogalom, valamint a konkrétan megnevezett irányzat (pl. Waldorf) vagy személy (pl. Montessori) mellett olyan alternativitásra utaló kifejezéseket kerestünk, mint eltérő, kísérleti, reform, vagy a hagyományos pedagógiai eljárásoktól különböző nevelési oktatási módszerek alkalmazásának megnevezését, mint pl. a projekt módszer vagy a beszélgetőkör.

Az elemzés alapján láthatóvá vált, hogy az 1993 és 2001 közötti időszakban Budapesten és vidéken egyaránt nőtt az alternatív programú iskolák száma, a növekedés mértéke és az alapítványi és magániskolák számához viszonyított arányuk azonban eltérő volt (5. diagram). Budapesten az alternatív iskolák száma egyrészt mindössze alig 22%-kal (5 iskola) emelkedett, másrészt az alapítványi és magániskolák számához viszonyított arányuk 69%-ról 42%-ra csökkent a vizsgált időszakban. Vidéken ezzel szemben 2001-re 2,5-szeresére nőtt az alternatív iskolák száma, az arányuk pedig az alapítványi és magániskolák közül 40–50% körül mozgott.

Az elemzés alapján láthatóvá vált, hogy az 1993 és 2001 közötti időszakban Budapesten és vidéken egyaránt nőtt az alternatív programú iskolák száma, a növekedés mértéke és az alapítványi és magániskolák számához viszonyított arányuk azonban eltérő volt (5. diagram). Budapesten az alternatív iskolák száma egyrészt mindössze alig 22%-kal (5 iskola) emelkedett, másrészt az alapítványi és magániskolák számához viszonyított arányuk 69%-ról 42%-ra csökkent a vizsgált időszakban. Vidéken ezzel szemben 2001-re 2,5-szeresére nőtt az alternatív iskolák száma, az arányuk pedig az alapítványi és magániskolák közül 40–50% körül mozgott.

5. diagram. Az alternatív programmal működő alapítványi és magániskolák arányának alakulása 1993–2001 között

Az alternatív programú iskolák iskolatípus szerinti megoszlását nézve megállapítható volt, hogy mind Budapesten, mind vidéken a legtöbb alternatív iskola hat vagy nyolc osztályos általános iskolai képzést nyújt, illetve magasabb számban vannak még a gimnáziumok és a szakközépiskolák, alternatív szakiskola azonban szinte alig található. Az alternatív programok és iskolák között három olyan program volt azonosítható, amelyet több iskolába is használtak: a Waldorf-pedagógia, az Értékközvetítő és képességfejlesztő program és a Holnap iskolája-program. Ezek közül a vizsgált időszakban a legerősebb a Waldorf-pedagógia volt: a 2000–2001-es tanévben Budapesten négy Waldorf-iskola működött, vidéken pedig 12.

Alternatív iskolák a szakirodalom tükrében

A jelenleg is működő alternatív iskolák közül a legtöbb a rendszerváltás körüli időszakban jött létre, ugyanis az oktatáspolitikai liberalizálódása megfelelő feltételeket teremtett a pedagógusok számára a különböző, többségében klasszikus reformpedagógiai irányzat kipróbálására, valamint saját alternatív pedagógiai program kidolgozására. Erre az időszakra tehető többek között az első Waldorf-iskola, az Alternatív Közgazdasági Gimnázium, a Belvárosi Tanoda, a Rogers Iskola megalapítása is. Ezenkívül a rendszerváltás után tovább éltek, kiteljesedtek a 70-es, 80-as évek tantárgyi és iskolakísérletei is, mint pl. a Kincskereső Iskola, az Értékközvetítő és képességfejlesztő program iskolái.

A magyarországi alternatív pedagógiai irányzatokra vonatkozóan a vizsgált szakirodalom alapján megállapíthatjuk, hogy a magyarországi közoktatásban az alternatív iskolák között a kezdeti időszaktól fogva az 1990-es évek végéig három klasszikus reformpedagógiai irányzat – a Waldorf-pedagógia, a Montessori-pedagógia és a Freinet-pedagógia – képviseltette magát, ezeken túl a Kincskereső Iskola-konceptciók voltak azonosíthatóak (Kereszty és T. Hajabács, 1995; Horn és mtsai, 1999). Míg a 90-es évek közepén az előzőeken kívül említették a Humanisztikus kooperatív tanulás programját, a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskolát, a Burattino Iskolát, a Kecskemét és környéke iskolatársulást (komprehenzív iskola modellje), a tiszakécskei modellt (Fifti-fifti Program) és a pécsi ANK-t (Kereszty és T. Hajabács, 1995), addig a 90-es évek végén más alternatívák címszó alatt lett bemutatva a Palánta Iskola, a keszthelyi Életfa Iskola, a szekszárdi Holnap Iskolája és a kecskeméti Gordon Iskola (Horn és mtsai, 1999).

Tíz évvel később *A tanulás szabadsága Magyarországon* c. kötetben (Klein, 2011) további reformpedagógiai irányzatok szerint működő iskolákat mutattak be: a Dalton-tervet, a Jéna-tervet, a Carl Rogers-féle személyközpontú megközelítést, a Humanisztikus és Kooperatív Tanulást, valamint a Pécsi Werkstatt-ot. Emellett az alternatív iskolákhoz sorolva megtalálható a Gyermek Háza, a veszprémi Kék Madár, a Kontyfa-iskola, a hejőkeresztúri Komplex Instrukciós Program, az Alternatív Közgazdasági Gimnázium, a Zöld Kakas, a Lauder-iskola, valamint a tehetséges fiatalok képzésével foglalkozó Matthias Corvinus Collegium.

A jelenlegi helyzetet vizsgálva a kötetben megnevezett iskolák pedagógiai programja alapján megállapítható, hogy a Dalton-tervet napjainkban Osli község általános iskolájában csak matematika tantárgy tanítása során alkalmazzák 3–4 osztályban. A Freinet-pedagógiát Dunaújvárosban egy általános iskola alsó tagozatán minden évfolyamon egy osztályban használják. A pécsi Koch Valéria Középiskolában a Werkstattarbeit-ot több más módszer mellett mint nyílt oktatási formát alkalmazzák. A Humanisztikus Kooperatív Tanulás program a keszthelyi Egry József Általános Iskolában működik. A Jéna-terv Perbálon azonban teljesen megszűnt. A klasszikus reformpedagógiai irányzatok vonatkozásában tehát megállapíthatjuk, hogy két pedagógiai koncepció, a Waldorf és a Montessori, valamint ezen kívül Rogers személyközpontú pedagógiája esetében beszélhetünk iskolai szintű alkalmazásról, a többi esetében egy-egy osztályban vagy csak egy tantárgy keretében tanítanak az adott koncepció szerint. Az alternatív iskolák listája azonban nem teljes, hiszen számos, jelenleg működő alternatív iskola nem található meg egyik kiadványban sem, így többek között a Kürt Alapítványi Gimnázium vagy a Közgazdasági Politechnikum sem.

Két alternatív pedagógia, a Waldorf és az ÉKP esetében a programot alkalmazó iskolák számának az alakulásáról pontosabb adatok állnak a rendelkezésünkre. A Waldorf-iskolák számára vonatkozóan megállapítható, hogy számuk a rendszerváltás óta folyamatosan emelkedett. A Magyar Waldorf Szövetség által nyilvántartott adatok alapján 2010-ben 26 Waldorf-iskola működött Magyarországon (Langerné Buchwald, 2017), jelenleg a számuk 44.³ Az ÉKP-s iskolák száma azonban csak 1995-ig emelkedett. Ekkor 104 iskola képezte az ÉKP iskolahálózatát (Kiss, 2002), ezt követően folyamatosan csökkent

Két alternatív pedagógia, a Waldorf és az ÉKP esetében a programot alkalmazó iskolák számának az alakulásáról pontosabb adatok állnak a rendelkezésünkre. A Waldorf-iskolák számára vonatkozóan megállapítható, hogy számuk a rendszerváltás óta folyamatosan emelkedett. A Magyar Waldorf Szövetség által nyilvántartott adatok alapján 2010-ben 26 Waldorf-iskola működött Magyarországon (Langerné Buchwald, 2017), jelenleg a számuk 44. Az ÉKP-s iskolák száma azonban csak 1995-ig emelkedett. Ekkor 104 iskola képezte az ÉKP iskolahálózatát (Kiss, 2002), ezt követően folyamatosan csökkent a követő iskolák száma, mely 2002-ben 40, majd 2010-ben 25 volt (Langerné Buchwald, 2017), jelenleg pedig csak 16 iskola alkalmazza a programot.

³ <http://waldorf.hu/iskolak/>

a követő iskolák száma, mely 2002-ben 40, majd 2010-ben 25 volt (Langerné Buchwald, 2017), jelenleg pedig csak 16 iskola alkalmazza a programot.⁴

Összegzés

Az alternatív iskolák működését befolyásoló és meghatározó jogszabályi változásokat tekintve látható, hogy a rendszerváltás elején született törvények és rendeletek kedvező feltételeket teremtettek az alternatív iskolák számára mind a működés, mind pedig a tartalmi szabályozás területén, a 2000-es évektől kezdődően azonban egyre nehezebb helyzetbe kerültek. Egyrészt az iskolák állami költségvetésből történő támogatása vált kedvezőtlenebbé, másrészt a tartalmi szabályozás változása megkövetelte a folyamatos alkalmazkodást: a kerettantervek, pedagógiai programok újrarendelését és az előírt követelményeknek való megfeleltetését, ami idő- és anyagi ráfordítást egyaránt követelt az alternatív iskoláktól. A jogi szabályozás korlátozó tendenciája azonban egyelőre nem vagy csak bizonyos alternatív programok esetében éreztette hatását, ez pedig egyes alternatív iskolák és programok teljes megszűnésében vagy számuk csökkenésében nyilvánult meg.

Az alternatív iskolák azonosítása megfelelő kritériumrendszer hiányában (Langerné Buchwald, 2019) nem egyszerű feladat. Más eredményre jutunk, ha a jóváhagyott és nyilvántartott kerettantervek, a hazai alternatív iskolákat bemutató irodalom vagy a magániskolai státusz felől közelítjük meg a kérdést, illetve teljes képet még akkor sem kapunk, ha komplexen, mindhárom szempont alapján próbáljuk feltárni az alternatív iskolákat számosság és változatosság tekintetében. Mint ahogyan azt már tanulmányunk bevezető részében is említettük, nem minden alapítványi iskola tekinthető alternatív programú iskolának, és nem minden alternatív iskola magániskola, valamint nem minden alternatívnak tekinthető iskola működik jóváhagyott alternatív kerettantervvel, és egy kerettantervet több intézmény is használhat. Az alternatív iskolákkal foglalkozó könyvek sem nyújtanak teljes képet, mivel a kötetekbe kerülés részben önkéntes alapon történt, részben pedig a kötet szerkesztőinek döntése határozta meg, hogy melyik alternatív iskolát mutatják be, ezért vannak olyan alternatív koncepciók, melyek annak ellenére, hogy a pedagógiai köztudatban alternatívnak számítanak, nem szerepelnek a tanulmányban a vizsgálat során azonosított alternatív iskolák között. A hazai alternatív iskolák azonosítása és teljességének feltárása még előttünk álló feladat.

Mindezen problémák ellenére bizonyos folyamatok és tendenciák azonosíthatóak a rendelkezésre álló adatok alapján. A fenntartói alternatívitás esetében az alternatív iskolák számának alakulását tekintve folyamatos, enyhe emelkedés tapasztalható a 2000/2001-es tanévig, mely a későbbiekben is megmarad. Bár a további tanévekre vonatkozóan sajnos nem áll rendelkezésünkre a *Magániskolák Almanachja*, de a fenntartó vonatkozásában az Oktatási Hivatal köznevelési intézmények fenntartójára vonatkozó adatai alapján Budapesten jelenleg 90, vidéken 111 alapítványi vagy magániskola működik⁵, tehát Budapesten és vidéken egyaránt másfélszeres emelkedés tapasztalható. A Budapesten és vidéken található intézmények száma közel azonos, tehát arányuk nem változott napjainkra sem. Az alternatív vagy alternatív kerettantervvel működő iskolák száma számításunk alapján országosan jelenleg 105-re tehető, ami közel azonos

⁴ Az ÉKP-s iskolák jelenlegi számára vonatkozó adatot dr. Györe Géza, az ÉKP Központ koordinátora bocsátotta a rendelkezésünkre.

⁵ Alapítványi és magán fenntartású köznevelési intézmények száma Budapesten és vidéken https://www.oktatas.hu/koznevelis/intezmenykereso/koznevelisi_intezmenykereso!/DARI_Intezmenykereso/oh.php?id=kir_int_talalat Utolsó letöltés: 2019. 08. 16.

Dobos Orsolya, az Alapítványi és Magániskolák Egyesület alternatív tagozatának vezetője által becsült 100–120 iskolával (Dobos, 2017), így a 2000–2001-es tanévi adatokhoz képest (kb. 100) jelentős változás nem történt.

Az alternatív program szerinti változottság tekintetében bár egyfelől a kínálat szűkülése érhető tetten, különösen a klaszszikus reformpedagógiai irányzatok, mint Dalton-Plan, Jena-Plan és Freinet-pedagógia alkalmazásának csökkenésével, megszűnésével, másfelől azonban látható, hogy a jelenleg is működő, már az alternatív oktatás rendszerváltás utáni megjelenésének kezdeti szakaszában létrejött iskolák egy része a horizontális terjeszkedés, azaz az iskolahálózat-alakítás helyett a vertikális bővülést, azaz újabb tagozat indítását választották, míg a Waldorf-iskolák mind az országos elterjedésben, mind pedig a tagozatbővítésben élen járnak a magyar alternatív iskolák között. A változások leginkább a kezdetben önkormányzati, majd állami fenntartású ÉKP-s iskolák számára hatottak negatívan, ami jelentős csökkenést mutatott.

A köznevelési törvény legutóbbi módosítása egyértelműen nem kedvez az alternatív iskoláknak, és szabad mozgásterüket tovább szűkíti, a benyújtott törvényjavaslat az alternatív kerettantervek jóváhagyásának eljárását tovább nehezíti és központosítja, illetve az „alternatív” meghatározás mint iskolára érvényes azonosító jelző megszüntetésének szándéka is azonosítható. A törvényi változások hazai alternatív oktatásra és iskolákra gyakorlat hatása egyrészt hamarosan láthatóvá válik azáltal, hogy a 2020/2021-es tanévben hány alternatív iskola folytathatja tovább működését, másrészt feltételezhető, hogy hosszú távon is befolyásolja majd az alternativitás és a pluralizmus alakulását a hazai közoktatásban, köznevelésben.

Az alternatív program szerinti változottság tekintetében bár egyfelől a kínálat szűkülése érhető tetten, különösen a klaszszikus reformpedagógiai irányzatok, mint Dalton-Plan, Jena-Plan és Freinet-pedagógia alkalmazásának csökkenésével, megszűnésével, másfelől azonban látható, hogy a jelenleg is működő, már az alternatív oktatás rendszerváltás utáni megjelenésének kezdeti szakaszában létrejött iskolák egy része a horizontális terjeszkedés, azaz az iskolahálózat-alakítás helyett a vertikális bővülést, azaz újabb tagozat indítását választották, míg a Waldorf-iskolák mind az országos elterjedésben, mind pedig a tagozatbővítésben élen járnak a magyar alternatív iskolák között. A változások leginkább a kezdetben önkormányzati, majd állami fenntartású ÉKP-s iskolák számára hatottak negatívan, ami jelentős csökkenést mutatott.

Irodalom

Bak Zsófia & Kocsis Lilla (2000, szerk.). Magániskolák almanachja 2000–2001. Budapest: Alapítványi és Magániskolák Egyesülete.

Báthory Zoltán (2001). *Maratoni reform*. Budapest: Önkönet.

Bodonyi Edit (2012). *Modern alternatív iskolák*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

Dobos Orsolya (2017). Alternatív iskolák és új oktatási „formák” Magyarországon a XXI. század elején. *Tani-tani Online*. http://www.tani-tani.info/alternativ_iskolak Utolsó letöltés: 2019. 05. 30.

- Halász Gábor & Lannert Judit (1998, szerk.). *Jelentés a magyar közoktatásról 1997*. Budapest: OKI. <http://ofi.hu/tudastar/jelentes-magyar/1-4-nemzeti-alpantanterv> Utolsó letöltés: 2019. 05. 01.
- Horn Gábor, Horváth H. Attila, Sári Lajos, Vekerdy Tamás & Zágon Bertalané (1999, szerk.). *Süss fel nap. Alternatív óvodák, iskolák Magyarországon*. Pilisborosjenő: Pedagógus-továbbképzési Módszertani és Információs Központ.
- Jóváhagyott kerettantervek 2011*. Az Oktatási Hivatal által nyilvántartott kerettantervek. 2011. 07. 05. https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/kerettantervek_jegyzeke Utolsó letöltés: 2019. 05. 01.
- Jóváhagyott kerettantervek 2019*. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma által jóváhagyott kerettantervek. 2019. 04. 15. http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/kerettantervek_1.pdf Utolsó letöltés: 2019. 05. 01.
- Kereszty Zsuzsa & T. Hajabács Ilona (1995, szerk.). *Több út. Alternativitás az iskola első éveiben*. Budapest: Iskolafejlesztési Alapítvány.
- Kerettantervi módosító rendelet 2006.20/2006. (V. 5.) OM rendelet egyes közoktatási tárgyú jogszabályok módosításáról*. Módosította a 26/2004. (IX. 16.) OM rendelet, 20/2006. (V. 5.) OM rendelet, 3/2006. (II. 22.) OKM rendelet és 5/2006. (VII. 24.) OKM rendelet. A mellékletek módosítása: 2006. augusztus 9. <http://www.nefmi.gov.hu/kozoktatas/tantervek/oktatasi-miniszter-17> Utolsó letöltés: 2019. 05. 01.
- Kerettantervi rendelet 2000.28/2000. (IX. 21.) OM rendelet a kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról*. https://www.nive.hu/Downloads/jogszabalyok/rendeletek/DL.php?f=28_2000... Utolsó letöltés: 2019. 05. 01.
- Kerettantervi rendelet 2004. 17/2004. (V. 20.) OM rendelet a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről, valamint egyes oktatási jogszabályok módosításáról* <http://www.nefmi.gov.hu/kozoktatas/tantervek/oktatasi-miniszter-17> Utolsó letöltés: 2019. 05. 01.
- Kerettantervi rendelet 2012.51/2012. (XII. 21.) EMMI rendelet a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről*. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200051.emm>
- Kiss Éva (2002). *Tizenkét tétel az Értékközvetítő és képességfejlesztő program innovációjáról*. Pápa: Veszprémi Egyetem Tanárképző Kar Pedagógiai Kutatóintézete.
- Klein Sándor & Soponyai Dóra (2011, szerk.). *A tanulás szabadsága Magyarországon. Alternatív pedagógiai irányzatok, iskolák, tanárok, tantárgyak*. Budapest: Edge 2000 Kiadó.
- Kozma Tamás (1990). *Kié az iskola?* Budapest: Educatio Kiadó.
- Kozma Tamás (2009). *Kié a rendszerváltás? Educatio*, 18. 423–435.
- Köznevelési törvény 2011*. 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100190.TV> Utolsó letöltés: 2019. 05. 01.
- Köznevelési törvény módosítás 2019*. A közneveléssel összefüggő egyes törvények módosításáról és a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról szóló 2013. évi CCXXXII. törvény hatályon kívül helyezéséről. https://www.parlament.hu/irom41/06457/06457-0013.pdf?fbclid=IwAR0SoptrePqpdEo3CzVyizIODF-p7nLOaBvmoJ7YVeyAudjgdEaRnOy_3z8 Utolsó letöltés: 2019. 08. 16.
- Közoktatási törvény 1993*. 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=19431.208637 Utolsó letöltés: 2019. 05. 01.
- Közoktatási törvény 1996*. 1996. évi LXII. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300079.TV&pagenum=2> Utolsó letöltés: 2019. 05. 13.
- Langerné Buchwald Judit (2017). *Alternatív pedagógiai tanulmányok*. Celdömölk: Magánkiadás.
- Langerné Buchwald Judit (2019a). Az alternatív iskolák elit iskolák? Az alternatív iskolák és a tanulói közösségek finanszírozása napjainkban. In Juhász Erika & Endrődy Orsolya (szerk.), *Oktatás – gazdaság – társadalom*. HERA Évkönyvek VI. 440–451.
- Langerné Buchwald Judit (2019b). A tanulás új útjai: a tanulóközösségek. *Új Pedagógiai Szemle*, 5–6.
- Mihály Ottó (1989). *Iskola és pluralizmus*. Budapest: Educatio.
- Mihály Ottó (1999a). Alternativitás és pluralizmus a pedagógiában. In uő, *Az emberi minőség esélyei*. Budapest: OKKER – Iskolafejlesztési Alapítvány. 302–318.
- Mihály Ottó (1999b). Fordulat és pedagógia. In uő, *Az emberi minőség esélyei*. Budapest: OKKER – Iskolafejlesztési Alapítvány. 234–278.
- NAT 1995*. 130/1995. (X. 26.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról. http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=24382.38666 Utolsó letöltés: 2019. 05. 01.
- NAT 2003*. 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/nat_070926.pdf Utolsó letöltés: 2019. 05. 01.
- NAT 2007*. 202/2007. (VII. 31.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet módosításáról. <http://www.nefmi.gov.hu/kozoktatas/nemzeti-alpantanterv-nat/nemzeti-alpantanterv> Utolsó letöltés: 2019. 05. 01.
- NAT 2012*. 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200110.KOR> Utolsó letöltés: 2019. 05. 01.

Polónyi István (2004). Az alternatív oktatás finanszírozása. *Educatio*, 1. 67–74.

Trencsényi László (2005). A tartalmi szabályozás hosszú története. Egy szemtanú magamétsége. Loránd Ferenc (szerk.). *A tantervi szabályozásról és a Bolognai folyamatról 2003–2004*. Budapest: Oktatási Minisztérium, Országos Köznevelési Tanács. 35–43.

Trencsényi László (2015). 20 éves a NAT. *Neveléstudomány. Oktatás – Kutatás – Innováció*. <http://neveléstudomány.elte.hu/index.php/2015/11/20-éves-a-nat/> Utolsó letöltés: 2019. 05. 01.

Törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról. 1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=990000004.TV> Utolsó letöltés: 2019. 12. 04.

Törvényjavaslat a szakképzésről (2019). T/8014. számú törvényjavaslat a szakképzésről szóló 2019.

évi ... törvény hatálybalépésével összefüggő módosító és hatályon kívül helyező rendelkezésekről. <https://www.parlament.hu/irom41/08014/08014.pdf> Utolsó letöltés: 2019. 11. 16.

Várhegyi György (1993, szerk.). *Magániskolák almanachja 1993–1994*. Budapest: Magyar Alapítvány, Egyesületi és Magánoktatási Intézmények Egyesülete (MAEMIE).

Várhegyi György (1994, szerk.). *Magániskolák almanachja 1995–1996*. Budapest: Alapítványi és Magániskolák Egyesülete.

Várhegyi György (1995, szerk.). *Magániskolák almanachja 1997–1998*. Budapest: Alapítványi és Magániskolák Egyesülete.

Várhegyi György (1997). Alapítványi és magániskolák a törvényt módosítások után. *Új Pedagógiai Szemle*, 2. 72–79.

Langerné Buchwald Judit
Eötvös Loránd Tudományegyetem

Absztrakt

Az alternativitás és a pluralizmus közoktatásbeli megjelenésének kezdetét illetően megoszlanak a vélemények, annál is inkább, mivel az alternativitás látnak és egyben illegitim létezésére – az alternatív megoldások és módszerek autonóm pedagógusokon keresztül beszivárgása a pedagógiai praxisba – (Mihály 1999a) előbbre tehető, mint tényleges megjelenése. Az 1976-os *Pedagógiai Lexikon* az alternatív pedagógia és alternatív iskola szócikkeket még nem tartalmazza, a korszak tantárgyi és iskolakísérleteit pedig ekkor még nem sorolták az alternatív pedagógiai megoldásokhoz (Báthory, 2001; Langerné Buchwald, 2017), függetlenül attól, hogy ezek alapozták meg a későbbi alternatív pedagógiák és iskolák létrejöttét, és fontos szerepet játszottak a 80-as évek alternatív pedagógiai mozgalmában (Mihály, 1989; Kozma, 1990, 2009; Báthory, 2001). Az alternativitás legitimitációja szempontjából a megjelenésének és elterjedésének folyamatban mérőföldkönek tekinthető az 1985-ös közoktatási törvény, mely legalizálta az akkori hivatalos, szocialista ideológiai alapú (Mihály, 1999) pedagógiától eltérő kísérleti és/vagy alternatív pedagógiákat és iskolákat (Báthory, 2001). Az azóta eltelt időszakban többször változott az oktatás, ezen belül az alternatív iskolák működésének jogszabályi háttere: a közoktatási, jelenleg köznevelési törvény; a tartalmi szabályozás szintjén megjelent a Nemzeti alaptanterv, mely több alkalommal módosult; a 2000-es évek elején pedig a Nemzeti alaptanterv mellett megjelent a kerettantervi szabályozás is, amely szintén változott. Emellett jelentős változás történt az iskolák fenntartását illetően is, valamint folyamatosan módosult a nem állami fenntartású alternatív iskolák állami költségvetési támogatása is. Jelen tanulmány keretében az alternatív pedagógiai program szerint működő iskolák működését szabályozó jogi dokumentumok – a közoktatási, illetve köznevelési törvény, a Nemzeti alaptantervek, a kerettantervi rendletek és a nyilvántartott kerettantervek jegyzékeinek – elemzésével arra kerestük a választ, hogy az 1985-ös közoktatási törvény óta hogyan változtak az alternatív iskolák működésének feltételei, milyen oktatáspolitikai tendenciák azonosíthatók, és milyen hatással voltak ezek a változások az alternatív oktatásra és a pluralizmusra a magyar oktatásügyben.